

LERAARS EN SCHOOLBOEKEN

De kibbelende minnaars ?

Schoolboeken, hun gebruik en hun produktie, zijn een moeilijk onderwerp voor een artikel. Ofwel heeft de schrijver van zo'n artikel nooit aan een schoolboek meegewerkt en dan verwijt men hem gemis aan inside-information, ofwel prijkt zijn naam wél op een of andere titelbladzijde, waarop men hem achterdochtig zal bekijken. Uw dienaar is in het tweede geval : een tiental jaren geleden was ik een van de mede-auteurs van een schoolboekenreeks, men moet de rest van dit artikel dus dubbel kritisch lezen. Toch nog even dit : ik bewaar uitstekende herinneringen aan de intense samenwerking met de medeauteurs, ik heb een prima relatie gehad met de uitgever (zowel persoonlijk als professioneel), ik ben best tevreden met de verkoopcijfers en de auteursrechten en ik schaam me nog steeds niet over wat we in het boek geschreven hebben, kortom : ik ben geen gefrustreerd schoolboekauteur. Aarzelend begin ik dus over schoolboekenproduktie.

Papa, waar komen de schoolboekjes vandaan ?

Schoolboeken groeien niet aan de bomen, jongen. Ze zijn het industrieel produkt van bedrijven die we uitgeverijen noemen. Sommige van deze uitgeverijen maken deel uit van een multinational (bv. Plantyn, Standaard-Uitgeverij), andere zijn nog zelfstandig (De Sikkel bv.), er is zelfs nog plaats voor nieuwe, succesrijke KMO's (bv. MIM). Deze bedrijven hebben tot primair doel winst te maken. Als de boeken van een uitgeverij door alle deskundigen hoog geprezen worden, maar op langere termijn geen winst opleveren, dan gaan de aandeelhouders vervelend doen.

Het probleem van de uitgever is dus enerzijds de klanten, (d.w.z. de leraars, niet de leerlingen !) tevreden te stellen, anderzijds mensen te vinden die voor hen willen en kunnen boeken samenstellen waar wat aan te verdienen valt. Dus talent-scouting maar : er gaat geen jaar voorbij zonder dat een of andere uitgeverij ondergetekende polst of hij niemand kent die als auteur in aanmerking zou komen. Boekenbeurzen en tentoonstellingen laten hen toe contacten te leggen, opleiders worden benaderd, schrijvers van didactische artikels, referaathouders op bijscholingen, leraars die interessante reacties op beoordelingsexemplaren schrijven enz., krijgen een telefoontje. De jacht blijft maar duren, want als de ene reeks af is, wordt het tijd om aan de volgende te beginnen, de volgende produktgeneratie wordt meteen op de tekentafel gezet. Lezers die ambitie

hebben om aan een schoolboek mee te werken, moeten beslist eens contact opnemen met een uitgever waarvan het image ze aanstaat, er is beslist belangstelling.

Is die jacht dan zo moeilijk ? De uitgevers beweren van wel (bv. in Walterus 1983) en ik geloof ze graag. Er zijn veel schoolboekenuitgevers in Vlaanderen (een tiental) en er is de laatste jaren een sterke tendens naar teamwerk. Schoolboeken schrijven is zwaar werk : met een kleine ploeg zit je jaren aan je schrijftafel en met een grote ploeg zit je maanden rond de vergadertafel. Voor een grote ploeg heb je een gezaghebbende reeksleider nodig, niet alleen naar buiten toe, maar ook voor de coherentie in dat stel individualistische leraars waar je mee werken moet. In het schrijven van een reeks gaan een paar jaar van je leven zitten, want het is een hobby, iets wat je in je vrije avonden en vakanties doet. Het is mede daarom dat het eerste deel waaraan een bepaald team gewerkt heeft (meestal is dat het eerste of het vierde) veel beter doordacht en afgewerkt is dan de volgende, waarbij de auteurs al veel meer door de kalender opgejaagd werden. Het vervellende is dat je pas een goed schoolboekauteur wordt door het een keer te doen, wat wel een van de redenen zal zijn waarom uitgevers hun auteurs contractueel aan zich binden. Voor die paar jaar van haar leven ontvangt de auteursploeg een honorarium dat 10 à 15 % van de verkoopprijs bedraagt, een percentage dat onder meer afhangt van de grootte van de ploeg, het succes van de reeks en de gewoonten van elke uitgever. Dat bedrag moeten ze dus onder elkaar verdelen. De auteurs dragen dus mee het risico : als de verkoop van een boek tegenvalt (en dat gebeurt vaak !), dan ontvangen ze bijna niets. Als het echt meevalt, dan kunnen ze er, over een aantal jaren gespreid, een mooie villa in het Zuiden mee betalen.

Niet alleen de uitgevers en de auteurs verdienen aan een boek. Er zijn natuurlijk ook de boekhandelaars (voor enkele Vlaamse boekhandels vormen schoolboeken de ruggegraat van het bedrijf), maar ook de scholen. Zeldzaam zijn de middelbare scholen, meestal in het rijksonderwijs, waar alle boeken, doorgaans door een Vriendenkring, gratis ter beschikking van de leerlingen worden gesteld, wat eigenlijk normaal zou horen te zijn, als men het onderwijs echt kosteloos wil maken. In naar schatting ongeveer de helft van de scholen moeten de leerlingen de boeken zelf kopen, waarbij de school soms een stimulerende rol speelt bij de organisatie van de interne tweedehandshandel en waarbij de school ook vaak bemiddelt bij de aanschaf van nieuwe boeken en op deze laatste vanwege de boekhandelaar een commissie ontvangt. In andere scholen huren de leerlingen de boeken uit een "boekenfonds", maar het bevredende is dat de school ook aan dat systeem meestal geld verdient en soms geen klein beetje !

De vrije keuze van de consument

Zoals reeds eerder gezegd, een schoolboek wordt door de leraars gekozen. Zij moeten dus gelijmd worden. Uitgevers kunnen immers het best boeken verkopen die de leraars bevallen. Gelukkig wordt een boek doorgaans niet door een individuele leraar gekozen, maar is dat het werk van het hele team. Dat is gelukkig in die zin dat er dus samengewerkt moet worden, maar er is ook een ander, bijkomend effect : het boek moet voor alle leden van het team acceptabel zijn. Daardoor worden al te vooruitstrevende, vernieuwende boeken niet gauw een verkoopssucces, terwijl totaal voorbijgestreefde boeken zich soms wel kunnen handhaven omdat een of andere oude rakker in de school niet bereid is nieuwe lesvoorbereidingen te gaan maken en dus blijven Gouden Poort of De Ring (respectievelijk de Minerva en de Wartburg onder de schoolboeken) nog steeds in sommige scholen in gebruik. Het grootste succes is dan ook meestal voorbehouden aan fundamenteel conservatieve boeken, met een sausje van hedendaags pedagogisch jargon, zo van "gedifferentieerde doelstellingen voor creatieve taalbeschouwing." Boorman zei het al tegen zijn leerling : "Nee, Laarmans, laat 'modern' staan, want dat maakt altijd opgang, vooral bij ouderwetse mensen." Onder de schoolboeken die de laatste jaren erg tegenvielen bij de verkoop, vinden we dus niet alleen erge miskleunen, maar ook de interessantste vernieuwingen.

Als zo'n leraarsteam een boek gaat kiezen, dan is dat, zo moeten we aannemen, vanuit een stel gemeenschappelijke doelstellingen. Een serieuze en goed gefundeerde beschrijving van zo'n zakelijke keuzeprocedure geeft Boven 1984. Maar toch gaat het hier vaak goed mis, want meestal zijn die gemeenschappelijke doelen er niet of te weinig en dan wordt het boek het referentiepunt, i.p.v. de uitkomst van de discussie. Er wordt vrij intuïtief een boek gekozen en daar gaat men dan mee werken om doelstellingen af te spreken. Men hoeft dan niet verwonderd te zijn dat gesloten doelstellingen de hoofdrol gaan spelen en dat de leerinhouden weldra de enige bekommernis worden. Zeer opvallend is deze manier van werken ook bij veel scholen of scholengemeenschappen die overgingen van type II naar type I : zo gauw mogelijk kiest de vakgroep Nederlands een nieuw schoolboek en dan maar gemeenschappelijke toetsen opstellen. (De invoering van het VSO is trouwens jarenlang een goudmijn geweest voor de uitgeverijen, gelukkig komt nu type III).

Als vakgroep sta je bij zo'n keuze wel erg alleen. Sedert vorig jaar is er een redelijk objectieve voorstelling van schoolboeken in het deel "Nederlands" van de Onderwijsgids (Daems/Pepermans 1985) maar verder ?

Quality Control ?

Er bestaat nauwelijks enige begeleiding van schoolboekauteurs en vakgroepen.

De auteurs moeten zelf maar uitzoeken of hun interpretatie van de leerplannen wel in de geest van de leerplancommissies is. Eventueel kunnen ze informeel contact opnemen met leden van zo'n commissie of met inspecteurs (als ze dat zelf al niet zijn !). Dat is erg, want later zullen leerkrachten het schoolboek als referentiepunt nemen en het leerplan zelfs niet lezen ! (Ik ontmoet regelmatig leerkrachten van het type II die zelfs geen officieel leerplan bezitten).

Natuurlijk moet een boek achteraf goedgekeurd worden door de Verbeteringsraad van het rijksonderwijs of van het vrij onderwijs, maar die controle blijkt totaal ineffectief. De Verbeteringsraad, resp. Pedagogische Commissie, voor de basisschool blijken niet eens meer te functioneren. De goedkeuring voor het middelbaar onderwijs komt op zijn vroegst anderhalf of twee jaar na de publicatie van het boek en, laat ons redelijk zijn, welke ambtenaar neemt het op zich om van een zakeman te eisen dat hij voor enkele miljoenen bedrukt papier enkele jaren in de kelder laat slapen en bankinteressen vreten tot de goedkeuring er is ? De boeken liggen dus al in de klas voor ze goedgekeurd zijn, in het beste geval met toestemming van een inspecteur "bij wijze van experiment". Soms gaat het wel heel vlug : als er een vies gedicht in een bloemlezing staat, dan haalt de voorpoot van deze slapende kater even bliksemsnel uit. Voor de rest heerst verregaande onduidelijkheid omtrent de criteria van deze commissies, een feit waar zelfs de commissieleden over klagen. (De namen van deze commissieleden worden zo al niet geheim, dan toch stil gehouden, maar met wat uitvragen en peuteren kom je er wel achter wie het zijn. Ook dit belangrijke werk wordt overigens onbezoldigd en in de vrije tijd verricht, wat het werktempo natuurlijk niet verhoogt).

Eén ding is zeker : toepassing van moderne didactische principes is als norm beslist niet doorslaggevend, enkele uurtjes lectuur in goedgekeurde boeken bewijst dat duidelijk. Men kan er anders de verpletterende (en geruchtmakende) recensie van een van onze bekendste taalboeken (Van Peer 1981) op na lezen. (Wie denkt dat het buiten Vlaanderen in dat opzicht allemaal beter is, leze De Graaf 1981, ook niet mis). Inhoudelijk up-to-date zijn is blijkbaar ook geen norm, anders zou het boek dat verscheen in 1981 en dat doodleuk meedeelt dat het zich voor de taalkunde baseert op het handboek van twee professoren waarvan we de laatste in 1956 ten grave gedragen hebben, toch nooit gepasseerd zijn ?

De grondwet verbiedt gelukkig alle censuur, dus is het onmogelijk van uitgevers te eisen dat ze schoolboeken laten keuren voor ze gedrukt worden en achteraf verbieden is economische onzin. Je kunt ook niet meteen verlangen dat er een adviescommissie wordt opgericht door wie manuscripten kunnen goedgekeurd worden, want zo'n commissie zou door uitgevers meteen worden ingepalmd als een soort service-instelling. Toch is het ergens in deze richting dat gezocht zou moeten worden : er moet toch eens ooit in dit land een instituut voor leerplanontwikkeling komen ? Maar zullen de uitgevers er willen voor opdraaien ? of de universiteiten ? Maar misschien is langs deze weg enige kans om te verhelpen aan het gebrek aan professionalisme dat in ons land zowel het ontwikkelen van leerplannen als het schrijven van schoolboeken teistert.

Zijn er dan tenminste regelmatige schoolboekenrecensies in de leraarstijdschriften ? Die zijn er niet ! Geen enkel Vlaams tijdschrift (ook Vonk niet) publiceert met enige regelmaat besprekingen van schoolboeken voor Nederlands. Waarschijnlijk is de reden zowel het gebrek aan plaatsruimte als het gebrek aan competente en "vrije" recensenten. Het is gebruikelijk dat wie zelf al een schoolboek geschreven heeft, zich de volgende tien jaar niet als recensent van gelijkaardige produkten van collega's en concurrenten opstelt. Die afwezigheid van een competente en onafhankelijke schoolboekenkritiek is niet alleen lastig voor de leraars, die het nu allemaal maar zelf moeten zoeken. Het is ook niet plezierig voor uitgevers en auteurs, die geen systematische feedback van deskundigen krijgen. Ik vond het persoonlijk erg frustrerend om op onze reeks als reacties hoofdzakelijk brieven aan de uitgever te zien met klachten over taalfouten en met (vaak terechte) detailkritiek, terwijl er toch ook heel wat zinvolle kritiek op belangrijke didactische aspecten van die boeken mogelijk was. Maar recensies bleven grotendeels uit.

En dus lichten leraars zichzelf voor door bezoeken aan beurzen, gesprekken met objectieve vertegenwoordigers van uitgeverijen en lezing van catalogi, waarin de voorstelling van de boeken door de auteurs zelf geschreven is. Het toeval van ontdekking en ontmoeting speelt een onredelijk grote rol.

Een alternatief voor de commerciële uitgeverij ?

Rond 1970 zijn er in Nederland stemmen opgegaan om de schoolboekenproductie te onttrekken aan het vrije-markt-mechanisme. (Een overzicht hiervan in Witboek z.j., met bespreking in Jaarsma 1977). En inderdaad, het systeem is duidelijk niet efficiënt : teveel gelijkaardige boekjes, geen globale programmatie, inspelen op rages (elke uitgever

zijn spellingsmethode is de laatste), gerotzooi bij het zoeken van auteurs, slechte inhoudelijke en didactische programmatie, mikken op de middelmaat... En dus produceert elk bedrijf zijn eigen Golf, Kadett, 205, Starlet, Fiesta... , want het economische primeert duidelijk op de onderwijs- en maatschappijvisie. Dat concurrentie tot kwaliteitsverbetering leidt, is alleszins in de culturele sector een fabeltje, de kans op vertrouwen is veel groter.

Maar een alternatief, zoals sommigen vroeger voorstelden, waarbij officiële stuurgroepen pedagogisch, didactisch en maatschappelijk verantwoorde schoolboeken zouden opstellen en die uit laten geven door een staatsuitgeverij, is toch ook een beetje een naïeve gedachte. Wie gelooft er nu dat de sector van de uitgeverijen zich ooit de controle op zo'n gegarandeerd winstzekere produkten zal laten ontsnappen ? Men moet zich best ook maar geen al te romantische voorstelling maken van de manier waarop die onafhankelijke stuurgroepen zouden ontstaan in ons land. In de gegeven context gaan we over van de commercie naar de verzuiling en de bureaucratie en dat is geen echt winstpunt.

Maar ondertussen functioneert hier nog steeds een systeem dat niet primair de belangen van de leerlingen en van de maatschappij vooropstelt !

Zonder schoolboek dan maar ?

Het is dus lichtjes ironisch dat het blad van een vereniging die vijf jaar geleden Peter Dekkers uitnodigde om op de ledenvergadering een uiteenzetting te houden over "Leren werken zonder taalboek" (de tekst hiervan Dekkers 1983) nu ineens een themanummer over schoolboeken uitgeeft. Vanuit het VON-standpunt, het streven naar onderwijsvernieuwing, bestaan tegen schoolboeken immers ook een aantal voor de hand liggende didactische bezwaren, die gewoon inherent zijn aan de schoolboeken die langs de klassieke kanalen verspreid worden.

1. Schoolboeken worden ontworpen, los van de actuele situatie. Mijn leerlingen zijn geen standaardleerlingen. Een boek voor alle klassen, alle streken, alle niveaus, alle soorten van belangstelling kan dus niet. Dé leerling bestaat niet, hét schoolboek wel. Normaal-functioneel onderwijs dat het boekje volgt, kan niet.

2. Schoolboeken verouderen snel. Dit geldt vooral voor leesboeken allerhande, waarbij vooral zakelijke teksten een probleem zijn. Hoe meer moeite de samenstellers doen om de teksten van hun boek actueel en modern te houden, hoe sneller het veroudert. Een artikel over de merkenmode zal dus in een schoolboek in 1986 even actueel zijn, als nu een artikel over "Moet de school langharigen toe-

laten ?". In dit licht gezien is het overigens ook onbegrijpelijk dat sommige leerkrachten nog steeds trouw boeken afwerken waarin de jongste gedichten dateren van voor 1960 ! Aan het probleem van de veroudering van boeken is weinig te doen : in tegenstelling met wat wel eens gedacht wordt, zijn uitgevers niet scheutig op gewijzigde herdrukken. Dat jaagt de kosten de hoogte in en een schoolboek begint meestal pas geld op te brengen vanaf de 2de druk. En ook bij beheerders van boekenfondsen en ouders zijn zo'n wijzigingen niet populair. Dus maakt ook de snelle veroudering schoolboeken tot een gevaar voor de normale functionaliteit van het onderwijs.

3. Succesrijke schoolboeken zijn door hun voorzichtigheid in het innoveren een rem op de onderwijsvernieuwing. (zie hierboven).

4. Schoolboeken dreigen te leiden tot klassikaal onderwijs, waarbij de hele klas tegen hetzelfde tempo leerstof opneemt. Projectonderwijs, gericht schrijven, creatief groepswork enz. worden er zeker niet door bevorderd. Dat is zeker waar als schoolboeken dienen als basis voor gemeenschappelijke toetsen, die zevende plaag van Egypte.

5. Schoolboeken leggen haast per definitie het accent eenzijdig op leesonderwijs, spraakkunst en "taalschat" (alweer, zie Van Peer 1981). Stelonderwijs, spreekoefeningen en zeker luisteronderwijs komen voortdurend in het gedrang, worden tussendoortjes. (We hebben het niet over dat soort onzinnige "luisteroefeningen" waarbij de teksten in het boek staan). Tenslotte wijzen we ook nog even op het gevaar van die eenzijdige vragen in veel schoolboeken (zie ook Roger 1981 en Verhaeghe 1985).

Als leerkrachten niet tevreden zijn over een schoolboek, dan hoor je vaak andere klachten als : te dik, onduidelijke uitleg, te weinig oefeningen, te veel, te weinig of verkeerde spraakkunst, de teksten zijn niet mooi of niet typisch. Het is vrij moeilijk één lijn in die kritiek te trekken.

Voor al in de lagere school en in het laatste jaar van het secundair onderwijs gaat men steeds vaker werken zonder klassiek schoolboek. Als dat niet betekent dat het boek vervangen wordt door een al even starre syllabus van de hand van de leerkracht, dan is dat best zinvol. Het wijst ook op een duidelijke behoefte aan creativiteit vanwege de leerkracht. De opkomst van de fotokopieermachine kan de leraars bevrijden van het schoolboek, zoals de eigen auto je bevrijdt van de buurtspoorwegen (in beide gevallen met alle gevolgen van dien).

Dus kopiëren we vlijtig literaire fragmenten, leerlingenteksten, tijdschrift- en krantenartikels, zelfgemaakte

oefeningen, protocollen van interviews, voorbeeldzinnen voor taalbeschouwing, collecties citaten voor waardeverduidelijking enz. enz.. Morele problemen heb ik hierbij niet; tenzij wanneer ik oefeningen en opdrachten uit verschillende schoolboekjes tot een nieuw geheel zie kopiëren, wat voor mij gewoon profiteren van het werk van anderen is.

Daarbij bestaat dan nog de mogelijkheid om speciaal voor school ontwikkelde tijdschriften als Reflector en Blik-opener te gebruiken. Men kan ook leerlingen of groepjes bv. in het raam van Gericht Schrijven met "echt" materiaal laten werken. Er kan zeer veel als men maar soepel en alert is.

Wij verwijzen ook nog naar verzamelingen lesideeën, die toch ook meestal voorzien in werken zonder schoolboek, zoals het in Vlaanderen nog steeds nauwelijks bekende, maar zeer interessante DCN-cahier "Taal gebruiken" (Ankone '78) en naar de nu ook al in boekvorm gebundelde EHBO-lessen (Werkgroep EHBO 1984). En tenslotte moeten we toch constateren dat de meeste didactische handleidingen (met uitzondering van dat van de Leidse Werkgroep) tenminste impliciet het werken zonder schoolboek aanhangen en vergemakkelijken.

Of soms toch een schoolboek?

Ondanks de al 15 jaar voorspelde (en gewenste ?) verdwijning van het schoolboek blijkt dat de meerderheid van de leerkrachten er nog steeds mee werkt. Uit dagelijkse contacten weten we dat de meerderheid onder hen niet gek, corrupt of pervers is, welke redenen hebben ze dan om het te doen ?

1. Fotokopies zijn ook duur. Vooral voor kleinere scholen is het moeilijk om tot een oplage te komen die minder dan 2 fr. per blz. kost. 2 fr. lijkt niet veel, maar op een jaar tijd krijgen de leerlingen honderden bladzijden bij elkaar !

2. Een boek is er steeds : je hangt niet af van inspiratie of van gezocht naar de juiste tekst, van de ijver van het schoolsecretariaat, je eigen ordelijke planning enz. "Jongens, morgen jullie boek meebrengen" en je hebt hanteerbaar materiaal voor een uur. Dat is handig, zeker voor de vakonderdelen waar je zelf niet zo sterk in bent en waar je toch niet onderuit kunt/durft.

3. Vooral voor jonge leraars is het voorgaande erg belangrijk. Het schoolboek geeft ze een leidraad voor de mogelijke moeilijkheidsgraad van hun lessen en misschien een steuntje bij het opmaken van een jaarplan (al is dat soms een bijzonder schools steuntje.)

4. De literaire teksten in schoolboeken zijn zeer vaak goed gekozen, al is dit juist een van de punten waar neerlandici het liefst kritiek op uitoefenen. Vaak verwijt men bloemlezers dat ze andere teksten gekozen hebben dan men zelf zou gedaan hebben, maar ja... aanvullen, jongens ! De ideale bloemlezing bestaat niet, er bestaan wel veel goed verantwoorde literaire bloemlezingen.

5. Veel leraars vinden de vragen en opdrachten in een boek praktisch voor kleinschalig groepswork of voor het geval een leerkracht voor korte tijd afwezig is. (Boeken met veel "vragen" bij de teksten worden makkelijker populair dan andere. Je vraagt je af of sommige leraars ze niet ter vervanging van lesvoorbereidingen gebruiken !)

6. Soms kan een nieuw schoolboek een vastgeroeste collega ertoe brengen om wat bij te draaien, maar in de praktijk blijkt meestal dat alleen maar veranderen van schoolboek enkel de leerinhouden verandert : een nieuwe spraakkunstige theorie, andere literatuurgeschiedenis, andere "taalschat". Het is soms al iets, maar het is niet zo fundamenteel.

Leven met het schoolboek

Het boek is er : het stond op de boekenlijst, ze hebben het gekocht of gehuurd, je vindt het als je komt vervangen voor een zwangerschapsverlof... of je vindt de argumenten van de vorige paragraaf nog zo gek niet. Welk zinnig gebruik van dat boek is er dan mogelijk ?

Vooraf toch dit : elke aanpak waarbij een leraar zich systematisch afhankelijk maakt van een boek, hoe goed dat boek ook moge zijn, leidt tot onderwijs dat niet creatief, niet kritisch, niet authentiek is. Het is niet het soort onderwijs waar de VON achter kan gaan staan. Het is hier misschien de plaats om er nog eens op te wijzen dat goed moedertaalonderwijs, zoals de VON dat ziet, niet verzoenbaar is met gemeenschappelijke toetsen, want deze impliceren gesloten schooljaarplannen en het ontstaan daarvan is in de praktijk alleen mogelijk als men zich vastklampt aan een schoolboek.

Daardoor is meteen ook duidelijk dat de keuze om zonder schoolboek te werken, of om er op een andere manier mee te werken, veel meer dan een detail in een onderwijsproject is. Het impliceert een aantal doelstellingen, maar het veronderstelt ook een bepaalde relatie met leerlingen, met collega's en met het onderwijsinstituut als geheel. Je maakt het jezelf niet steeds gemakkelijker. Over wat dat kan betekenen voor een beginnende en een gevorderde leerkracht zie Van den Heuvel en Constandse 78 en 79.

Wat is er dan te doen met een schoolboek ?

1. Gebruiken als studiemiddel :

- als oefenmateriaal voor "studerend lezen" : leerlingen moeten oefenen in het gebruik van leerboeken, ze zullen er later veel plezier aan hebben.
- als oefenmateriaal voor "oriënterend lezen" : gebruik van inhoudstafel, register, decimale nummering, leren de opbouw van een bladzijde of hoofdstuk overzien.
- als naslagwerk voor bv. taalproblemen, als referentieboek.
- als hulp bij systematisering achteraf.

2. Gebruiken als tekstboek :

- de teksten, vooral fictionele, gebruiken zonder de opdrachten, en er bv. een leesmethode (tekstonafhankelijke vragen) op toepassen of ze gebruiken als start voor een klasgesprek of projectje.
- nieuwe opdrachten maken bij de teksten, waarbij ook het divergent en evaluerend denken geoefend worden, bv.
  - . welke andere mogelijkheden stonden er nog open voor de hoofdpersoon ?
  - . ben je het eens met de bewering van de schrijver dat... ?
  - . schrijf een stelling die precies de tegenovergestelde is van die van de schrijver. Schrijf nu je eigen stelling over dit probleem neer.
  - . schrijf een einde voor dit fragment.
  - . herschrijf deze tekst voor een ander genre, een ander doel, vanuit een andere verteller ...
  - . maak vragen bij de tekst waarop het antwoord in de tekst staat of eruit afgeleid kan worden. Stel vragen waarop de tekst geen antwoord geeft (en zoek de antwoorden elders als ze je interesseren). Verschillende van deze opdrachten zijn waardeverdelijkend of stellen de morele en/of maatschappelijke achtergronden van het boek ter discussie).

3. Oneigenlijk gebruiken : de opdrachten, oefeningen enz. gebruiken voor iets waarvoor ze niet bedoeld zijn, maar wat je zinniger lijkt :

- verzin bij elk spreekwoord een geval waarin het klaarblijkelijk wél en een waarin het niet opgaat.
- maak zelf willekeurige nieuwe samenstellingen en leg dan uit wat ze betekenen (bv. sigareschool, ballonkar, toerknijpen...)
- interpreteer klaarblijkelijk gesloten bedoelde vragen als zeer open.

Hierbij moet men er wel voor zorgen dat iedereen de zaak au sérieux blijft nemen en het niet laten ontaarden in een uurtje baldadig tegen het boek aanschoppen : er moet iets nieuws uit groeien, wat beter en creatiever is.

4. Gebruiken als studieobject : wat zijn de kenmerken van dit schoolboek ? Een oefening in kritisch lezen en taalbeschouwing.
- we bespreken het "woord vooraf" : wat voor beeld van het onderwijs, de leerling, de leraar, schoolboek-auteur, het vak krijgen we ?
  - we doen een taalbeschouwelijk onderzoekje naar de vragen bij de teksten (taalhandelingenleer, 4e jaar)
  - wat voor opvatting over de relatie schooltaal/thuis-taal blijkt uit de volgende bladzijden van ons boek ... ?
  - wat voor maatschappijvisie komt naar voor uit de tekstkeuze en probleemstelling in hoofdstuk... ?

Besluit

Zal het schoolboek ooit verdwijnen ? De dag dat alle leerlingen voor een beeldschermje zullen zitten is nog veraf. De dag dat nog enkel geëmancipeerde leerkrachten in samenwerking met hun collega's, steunend op didactische publicaties en geholpen door een geoliede, goed bemande schoolbegeleidingsdienst, zelf alle leermiddelen ontwerpen die ze nodig hebben voor deze leerlingen, dit jaar enz., is nog even veraf. Maar er komt toch beweging in, dunkt me. De bevrijding van het schoolboek is zoals elke emancipatie een moeizame onderneming, waarbij je eigen zwakheden en angst, de remming van je omgeving, het gebrek aan steun enz. je voortdurend belemmeren. Maar zoals elke emancipatie is ook deze lonend en kan ze verlopen stapje voor stapje. En al zullen we waarschijnlijk nooit in ons leven het onderwijs geven dat we eigenlijk zouden willen geven, toch is elke stap in die richting er een en dus moet het maar. Dus blijft het ook de moeite om ondertussen te ijveren voor de produktie en verspreiding van betere schoolboeken, want je moet blij zijn met elk beetje vernieuwing in de goede richting.

Roger Roger, Leeuwerikenlei 3, 2520 Edegem.

Bibliografie

Ankone, Roland et.al., Taal Gebruiken, DCN-cahier 6, Wolters-Noordhoff, Groningen 1978.

Boven, Jos, Een nieuw handboek kiezen, in : Werkblad voor Nederlandse Didactiek, 12/4 1984, p. 165-174.

Daems, Frans en Pepermans, Jef, Onderwijsgids, Deel II, Nederlands, Aflevering 5, juli 1985.

Dekkers, Peter, Leren werken zonder schoolboek, in : Vonk, 12e jg. nr. 1, jan.-febr. 1982, p. 28-40.

De Graef, Herman, Waarom zijn de schoolboeken uit Nederland toch zo goed ?, in : Werkblad voor Nederlandse Didactiek, 10/2, p. 79-84 (1984)

Van Den Heuvel, Truus en Constandse, Dana, Ik zou wel willen maar mijn sectie... I. Wat kun je als beginnend leraar doen ? in : Moer 1978/5, p. 12-21; II. Wat kun je als gevorderd leraar doen ? in : Moer, 1979/1 p. 2-6.

Jaarsma R. : Schoolboeken, een boterham met tevredenheid, in : Moer 1977/3, p. 2-15.

Van Peer, Willie, Oude wijn in nieuwe zakken, in : Vonk, 1981, 11e jg. nr. 5, p. 27-31.

Roger, Roger, Zijn er nog vragen ? in : Vonk 1981, 11e jg. nr. 5, p. 15-26.

Verhaeghe, Jean-Pierre, Staat vragen wel zo vrij ? in : Vonk, 15e jg. maart-april 1985, p. 31-42.

Walterus, A., Het educatieve boek, in : Brandpunt, 10e jg. nr. 8, april 1983, p. 226-230.

Werkgroep EHBO, Eerste Hulp bij het Onderwijs, MIM, Deurne, 1984.

Witboek. Productie en verspreiding van onderwijs- en leermiddelen, DICmap 36, Documentatie en Informatiecentrale, Amersfoort z.j.

tijdschriften voor kind en school

gp-uitgaven
54 pb. b-3281 averbode

TOP-MAGAZINE

voor tieners

VLAAMSE FILMPJES

vanaf 10 jaar

ZONNELAND

voor 10- tot 12-jarigen

ZONNESTRAAL

voor 8- tot 10-jarigen

ZONNEKIND

voor 6- tot 8-jarigen

DOREMI

voor kleuters